

A játék szerepe a korai intervencióban

A játék, játékoság definícióját (Barnett, 1990) sokan definiálták az évek során. Rubin és munkatársai szerint a játék egy viselkedési megnyilvánulás, mely leírható és reprodukálható kontextusban jelenik meg, és megfigyelhető viselkedések variációiban manifesztálódik. Singer és Rummo (1973) kategóriái: képzelőerő, humoros és játékos attitűd, érzelmi kifejezőkészség (expresszivitás), újdonságkeresés, kíváncsiság, nyitottság, és kommunikatív képességek. Lieberman (1977): a játékoság (playfulness) karakterisztikumai: fizikai spontaneitás, látható öröm, humorérzék, szociális, és kognitív spontaneitás. Rogers és munkatársai szerint (2000) a játékoság és a temperamentum összefügg: kitartás, figyelem-koncentráció, rugalmasság, flexibilitás, pozitív hangulat, és megközelíthetőség a legfontosabb jellemzők.

A játék - mint tevékenység, a játék, mint gondolkodásmód, a játék, mint öröm és társas kapcsolat, s végül a játék, mint életforma - az az összekötő kapocs, mely életünket, a fejlődést, a felnőttek és gyermekek létezési módját sok tekintetben meghatározza – anélkül, hogy ezt felismernék vagy tudatosulna. A gyerekek korai életkorban történő tanulása nem más, mint játéktevékenység.

A játék nem más, mint:

- A gyermek "munkája"
- A gyermek egészséges fejlődésének létfeltétele
- „Egész-ség”, alapvető működésmód, belső erőforrás, mely segíti a megküzdést
- „Kereső mód”, extrém szenzoros nyitottság, variációs próbálkozások, kíváncsiság
- Altruizmus, proszociális magatartás
- Belső szabadság, spontaneitás, elengedettség, intrinzik motiváltság
- Elvárás-mentesség, nem célra és teljesítményre irányultság
- Intuitív szülői gondoskodás integrált eleme
- Aktivitás és kreativitás
- Fejleszti az érzelmi és szociális képességeket, gazdagítja az emberi kapcsolatokat
- A gyermekek művelődésének, felfedező tanulásának természetes útja
- A játék alkotás és siker, erkölcs és humánus
- Öröm, élvezet, szórakozás (az unalom ellen), fantázia varázsa

És nem utolsó sorban valódi ellenhatást biztosít a modern élet mindennapi stresszével szemben. A gyermek egyik legfontosabb joga a játékhoz való jog, melyet a felnőttek kötelessége biztosítani számára. A játék a legteljesebb társadalmi esélyegyenlőség megteremtésének korai és hatékony eszköze, hiszen egyaránt segít a kiemelkedő képességű gyermeknek tehetsége kibontakoztatásában, az átlagosan fejlődő gyermeknek harmonikus fejlődésében, és a sérült kisgyermeknek társadalmi beilleszkedésében. A játék terében a családi kapcsolatok harmonikusabbá, az esetleges fejlődési tévutak kiküszöbölhetővé, a képességzavarok jól fejleszthetőkké válnak. Ne csökkentjük le a játék jelentőségét, hiszen a kisgyermek játékban éli első éveiben életét, abban tapasztal, tanul, formálódik, kommunikál. A játék, mint humán erő formálja első emberi kapcsolatait, világba és önmagába vetett bizalmát, hitét, a világ felfedezésében rejlő, önmaga által megtalált örömet. A játék olyan egyedülálló közösségi (potenciális) tér (Winnicott, 1999), amelyben nem baj, ha nem vagyunk tökéletesek, szabad próbálgatni, tévedni és jóvátenni, alkotni és újraalkotni, örömteli élményeket egymással megosztani, segíteni és megérteni egymást.

Fontos ez már a megszületés előtt is, de a legnagyobb jelentősége az első nyolc évben van : soha nem pótolható hatásokat teljesíthetünk ki vagy éppen ellenkezőleg, hagyhatunk elveszni, melynek később érzékelhetjük káros hatásait, az emberi kapcsolatokban, teljesítményekben, a társadalmi folyamatokban. A játék életszükséglet, fontos funkciója, hogy frissen tartja az agyat. Ideális esetben a szülő játékos tanulási közeget biztosít a gyermek számára, és a korán jelentkező fejlődési problémák esetén kihasználja azt a lehetőséget, hogy az agy kompenzáló kapcsolatokat képes kiépíteni – mindez az első nyolc évben lehetséges, később már csak igen korlátozottan. A próbálkozást és tévedést, kísérletezést, alkotást és újraalkotást lehetővé tevő, szabad, kreatív, játékos korai tanulási környezet segíti elő a későbbiekben az egyén számára a nyitott, problémamegoldó, divergens gondolkodás kifejlődését (Grastyán, 1985), az önálló, kompetens, szorongásmentes feladatmegoldásokat, az élet nehézségeivel való megküzdést, az alapvető készségek, képességek stabil kialakulását.

A koragyermekkorai tanulás nem más, mint a gyermek természetes kíváncsiságából fakadó, önmagára és az őt körülvevő társas világra irányuló megismerés vágya. A gyermek (játék)tevékenységei spontán, önindította, szabad akaratból fakadó, természetes örömmel motivált és jutalmazott folyamatok (Takács, 2001). Éppen ezért a mesterkélt, direkt befolyásokat érvényesíteni akaró külső behatásoknak, szándékoknak a korai életkorban nincs helyük. A téma elismert szakértői szerint a kisgyermekek épp eléggé okosak ahhoz, hogy érezzék, mi kell nekik, és tudjanak önállóan választani is. Az evolúció arra képezte ki őket, hogy a körülöttük lévő valóságos világból játszva tanuljanak (Gopnik, Meltzoff és Kuhl, 2001).

A legfontosabb, hogy a gyerekekre kellő időt és figyelmet szánjunk. Hagyjuk érvényesülni saját természetes képességünket arra, hogy segítsük őt a tanulásban, ezek a segítő hatások általában spontánok és tervezetlenek, a szülő-gyermek kölcsönhatás keretében formálódnak. A tudomány szerint nem kell semmi mást tenni, mint amit magunktól tennénk, amikor együtt vagyunk a gyerekekkel: beszélgetni, játszani, hancúrozni, viccelődni, odafigyelni rájuk. A tanulás és a tanítás módja nem rögzített, folyamatosan változik, alkalmazkodik a környezeti hatásokhoz. Kalmár szerint (2007) az intelligencia fejlődését befolyásoló tényezők közül a legfontosabbak a következők: családi légkör, a mindennapi élet megszervezése, a szülők interakciós stílusa, és a család intellektuális ösztönző hatásai. Összefoglalva: a gyermek „otthoni tanulási feltételeinek” minősége. Játék közben valósul meg az interakciók zöme. Ezeknek kitüntetett jelentőségük van, hiszen a kapcsolat érzelemgazdagsága, játékosága, zavartalansága alapvetően befolyásolja azt, hogy mennyire lesz képes a gyermek önmagát megismerve, elfogadva mások szempontjait is figyelembe venni, megérteni, azokhoz alkalmazkodni. Ezekre a képességekre lesz nagy szükség az iskolai helytállásban, de akkor már ezeket késő kialakítani, befolyásolni is igen nehézkes. Ezért fontos a korai odafigyelés, segítő formálás.

A szimbolizáció képességét is a korai, játékosan tükröző interaktív kapcsolat határozza meg. Ha ebben a gondozóknak problémái vannak, az kihat a gyermek fejlődésére is. Ezért a szülők kommunikációs, interakciós képességeinek és kultúrájának, attitűdjeinek, játékképességének megismerése és alakítása kulcskérdés a gyermek kognitív és szociális fejlődése szempontjából. Buda Béla (1998) szerint a szülők mentálhigiénés védelme és fejlesztése előnyösen hat a gyerekekre is. A korai intervenciós programok bevezetésével ki lehet védeni például a szegénység gyermekekre gyakorolt negatív hatásait, s megakadályozni a hátrányos helyzet újratermelődését. A korai intervenció, mint védő faktor van jelen, így javíthatja a gyermek életlehetőségeit, kognitív és szocio-emocionális fejlődését. Széleskörűen elismert az a tény, hogy a korai gondozó környezet, a szülők szerepe elsődleges, ezért az intézményi és családi hatásoknak ki kell egészíteniük egymást. A speciális szükségletű gyermekek preventív ellátása sokkal hatékonyabb, mint a később megkezdett rehabilitáció. Elsősorban az integratív szemléletű, nem stigmatizáló, nem diagnosztikus címke ragasztását célzó, hanem állapotfeltáró, személyes segítő kapcsolatra van szüksége a gyermeknek és családjának. Ezen felül a korai felismeréssel és intervencióval megakadályozhatók a másodlagos, halmozódó sérülések. A korai viselkedéses vagy egyéb problémákat mutató gyermekek szakszerű ellátása nem nélkülözheti a szülőnek nyújtott támogatást. Ez elsődleges fontosságú lesz a gyermek fejlődése szempontjából is, hiszen a stabil, kiegyensúlyozott családi háttér, az érzelmi biztonság adja az alapot az optimális személyiségfejlődéshez. A korai intervenció különféle stratégiákat követhet.

A hatékony intervenció megtervezésénél a ráfordítás-haszon elvet kell figyelembe venni, az intenzitás és a fókusz megfelelő megválasztásával.

Akinek a korai életévekben a reprezentációra való képessége sérül, annak a későbbiekben nem lesz meg az absztrakt gondolkodásra való indíttatása és képessége. Ha megzavart a korai kapcsolat, ha bántalmazás, ellenségesség vagy üresség jellemző rá,- ami valljuk be nem ritka,- akkor védekezésképpen a gyermek elfordulhat a gondozó tudatának megismerésétől, azaz kerüli a mentális állapotok iránti érdeklődést, így próbál megküzdeni a traumatikus élményekkel (Fónagy-Target, 1998). Ennek a védekezésnek köszönhetően tudatosan lerombolja abbéli képességét, hogy saját és mások érzéseit, gondolatait ábrázolni legyen képes magában. Kognitív és kapcsolati lehetőségei és perspektívái beszűkülnek, azaz értelmi fejlődési és szocializációs fejlődési folyamatai akadályozottak lesznek. A segítség korán kell, hogy jöjjön: már egyetlen biztonságos és megértő kapcsolat is megindíthatja a reflektív folyamatok, a mentalizáció fejlődését, s megmentheti a gyermeket. Ezért fontos, hogy mielőbb beléphessen egy értő ember vagy szakember a patológiásnak induló, problematikus kapcsolati rendszerekbe, s saját példájával, s egyéb, nem direktív módszerekkel – például integratív játékkal - újratanítsa a kórosnak indult folyamatokat. A szülő az első tanítója a gyermeknek, a későbbiekben a nevelő, de a nevelő képes lehet az első „tanítói” kapcsolat hibáinak korrigálására is, ha speciális ismeretei, megfelelő szemlélete és képzettsége van hozzá. A korai interaktív folyamatok az instrukciós tanítás egy intuitív formájának tekinthetők (Gergely, 2007), melynek során a felnőtt képes olvasni és értelmezni a gyermek belső érzelmi állapotait, kifejező viselkedését, és külsőleg megfelelő módon megjeleníteni a gyermek számára – azaz megtanítani a gyermeket saját maga, majd a világ megismerésének módjára.

Ahhoz, hogy segíteni tudjunk nekik, ismernünk és értenünk kell vágyaikat, igényeiket, sajátos világukat, bele kell helyezkedni a gyerekek világába, mely a játék világa, ahol minden megtörténhet, s ahol minden lehetséges. Meg nem történtté tehető a rossz, legyőzhető a gonosz. A játék világa különleges világ: túl a realitáson, innen a fantázián.

Az igazi játék a szeretet tere: kizárja a gyűlölködést, az agressziót. (Kulcsár, 1996) Ha a játék nyelvén beszélünk egymással, mindannyian megértőbbé, szeretetteljesebbé és nyitottabbá válhatunk. Ha a játék nyelvén beszélünk a gyermekkel, akkor tiltakozunk a gyermekek bántalmazásának minden formája ellen. Hiszen akik együtt játszanak, szeretik egymást. Akik együtt játszanak, biztonságban vannak. Akik együtt játszanak, megértik egymást. Akik együtt játszanak, azok egyenrangúak. A játékban a felfedezés örömeivel, kreatív úton lehet tanulni a világról. A játékban nem kell megfelelni, nem kell teljesíteni, nem lehet szorongani. A játékban

„elmondja” a gyerek a legféltettebb titkait, megpróbálja feldolgozni nyomasztó élményeit, félelmeit, fájdalmait – segítséget várva és remélve. A felnőttek kötelessége lenne segíteni abban a gyerekeknek, hogy legyen hol, legyen kinek (játékban) „elmondaniuk” gondjaikat, amikor még nem késő! Azt is, amit nem lehet szavakban kifejezni. Különösen nagy szükségük van erre azoknak a gyerekeknek, akiknek nehezebb életet szánt a sors: a sérült, a hátrányos helyzetű, a kisebbségi, a nehéz körülmények között, szeretetlen családi környezetben élő, a fizikailag vagy lelkileg bántalmazott gyermekeknek.

Forrás: Dr. Eigner Bernadett PhD gyógypedagógus – pszichopedagógus, játékterapeuta: Játékterápia az atipikus fejlődésű gyermekek korai intervenciók ellátásában